

УДК 378.937

Олена Іваній

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Запропонована структурно-функціональна модель, яка дозволяє конкретизувати і системно представити змістовий, процесуальний і контролюючий аспекти правової підготовки, спрямованої на формування правової компетентності майбутнього вчителя як суб'єкта правовідносин у навчально-виховній діяльності.

Ключові слова: права компетенція, права компетентність, правові знання, вміння і навички, професійна підготовка вчителя, особисті та етико-моральні якості вчителя, моделювання.

Постійне вдосконалення й оновлення змісту і технологій підготовки фахівців на основі компетентнісного підходу є важливою проблемою реформування системи вищої професійної освіти в Україні. Враховуючи сучасні загальноосвітні тенденції, зміна основної парадигми освіти конкретизується у вимогах до підготовки вчителів, здатних успішно працювати у правовому, громадянському суспільстві, в якому вчитель та система загальноосвітніх закладів відіграють важливу роль. У цьому випадку постає актуальною проблема побудови принципово нової моделі правової підготовки майбутніх учителів, а саме, вчителів, яким притаманний високий рівень правової компетентності.

У ряді праць розкриваються різні питання загальноправової підготовки майбутнього вчителя, які спрямовано на формування у нього правосвідомості і правової культури (М. Васильєва, Г. Васянович, В. Владимірова, Д. Грубіч, А. Губа, А. Дольова, В. Обухова, М. Подберезський, В. Синьов, А. Соломатін, О. Татаренцева, Н. Ткачова, М. Фіцула та ін.).

Проведене нами вивчення поняття правової компетентності дозволило стверджувати, що означений термін має багато запозичених характеристик від поняття «професійна компетентність». Вона є інтегрованою характеристикою якості особистості і уявляє собою високий ступінь опанування майбутнім вчителем правовими компетенціями (діагностично-прогностичною, операційно-управлінською, правовиховною, корекційно-розвивальною, правозахисною), які відбивають сукупність освітніх орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності студента щодо кола його правової діяльності в школі [1].

У роботах останніх років можна зустріти й спроби побудови моделей формування правової компетенції / компетентності майбутніх педагогів, у

які входять: суб'єктивні характеристики – діяльнісно-рольові (знання, вміння, навички) та суб'єктивно-діяльнісні характеристики (професійні якості) [2; 3].

Однак, якщо брати різні аспекти формування правової компетентності майбутніх учителів, то вони лише фрагментарно використовуються у навчальному процесі. Це пояснюється їх розрізненістю за змістом і невизначеністю місця в системі навчання з використанням компетентнісного підходу. Відсутність загальноновизначеної концепції формування у студентів правової компетентності та незаперечна актуальність цієї методичної проблеми спонукали нас до розробки відповідної структурно-функціональної моделі.

Мета статті – теоретично обґрунтувати і розробити структурно-функціональну модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки.

Основні положення концепції формування правової компетентності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки формулювалися паралельно з проведенням пошукувального експерименту, що сприяло їх своєчасному уточненню та корегуванню.

Теоретичними витоками концепції формування професійної компетентності у вищій школі є: визначені підходи до суті навчання, навчальної діяльності, компетентнісної освіти; трактування змісту, структури й закономірностей формування та діагностики компетенцій; результати узагальнення як теоретичних, так і експериментальних даних, спрямованих на вивчення досвіду такого формування [4; 5].

Розробка концепції формування правової компетентності ґрунтувалася на таких методологічних принципах: об'єктивність, діяльнісний підхід, системний аналіз, генетичний підхід та концептуальна єдність дослідження.

Насамперед урахувалися три основних аспекти процесу навчання: зміст освіти, діяльність викладача – викладання, діяльність студента – навчання. Передбачалося, що всі можливості змісту в процесі компетентнісного навчання реалізуються повною мірою лише за умови розробки переліку правових компетенцій, розкриття їх структури і змісту та встановлення зв'язків із загальнопредметними і ключовими компетентностями, які в сукупності складають ядро моделі випускника педагогічного закладу [6].

Особливості діяльності викладчів та студентів в умовах компетентнісного навчання реалізуються крізь призму основних положень теорії діяльності. Згідно з означенням навчальна діяльність – це «цілеспрямована й впорядкована сукупність дій, прийомів і операцій, що забезпечують мотиваційну й активну включеність суб'єктів діяльності в організований дорослими процес навчання» [7, с. 535]. Тому одним із базових положень концепції формування у студентів правової

компетентності вважаємо організацію їхньої усвідомленої, мотивованої та активної діяльності, спрямованої на засвоєння правових дисциплін. Ми передбачили, що однією з умов ефективного формування правової компетентності є визначення та активізація ціннісно-правових орієнтацій студентів, зокрема їхніх мотивацій.

Основні положення концепції ґрунтуються на генетичному методологічному принципі, згідно з яким урахувалася трансформація кожного структурного елемента правових компетенцій. Зокрема, ціннісно-правові орієнтації, на нашу думку, проходять у своєму розвитку ряд етапів: 1) етап актуалізації ціннісних орієнтацій студентів, пов'язаних з вивченням правознавства у школі (початковий особистісний правовий досвід) та виділення термальних ціннісно-правових орієнтацій шляхом ознайомлення студентів з правовими компетенціями (мотивація вивчення правових дисциплін); 2) етап уведення знань «яким бути» (виокремлення інструментальних ціннісно-правових орієнтацій, що спонукають студентів на оволодіння правовими способами діяльності й розвиток особистісних рис); 3) етап виявлення ціннісно-правових орієнтацій (позитивна спрямованість студентів на правову діяльність).

Знання, як структурний елемент правової компетентності (форми прояву досвіду пізнавальної діяльності) розвивається у три етапи: знання у складі початкового особистісного правового досвіду студентів > нові правові знання > практичне втілення знань (знання в дії) [8].

Уміння та навички у своєму розвитку також проходять ряд етапів. Спочатку це вміння та навички початкового особистісного правового досвіду. На когнітивному етапі майбутні вчителі ознайомлюються зі способами діяльності (знаннями «як діяти»), котрі можна розглядати як «потенційні» вміння та навички. Останні трансформуються в реальні («кінетичні») вміння та навички студентів у процесі здійснення ними активної практичної діяльності.

З точки зору системного підходу модель правової компетентності вчителя уявляє собою сукупність структурних й функціональних компонентів, які знаходяться у взаємозв'язку й взаємозалежності між собою. Його використання з урахуванням методологічного принципу концептуальної єдності та наукового моделювання і їх застосування в педагогічних дослідженнях (С. Архангельський, Н. Кузьміна, В. Кушнір та ін.), надало можливість створити структурно-функціональну модель формування правової компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки в університеті (рис.). Педагогічна модель формування правової компетентності містить чотири блоки: цільовий, змістовий, технологічний і оцінно-результативний.

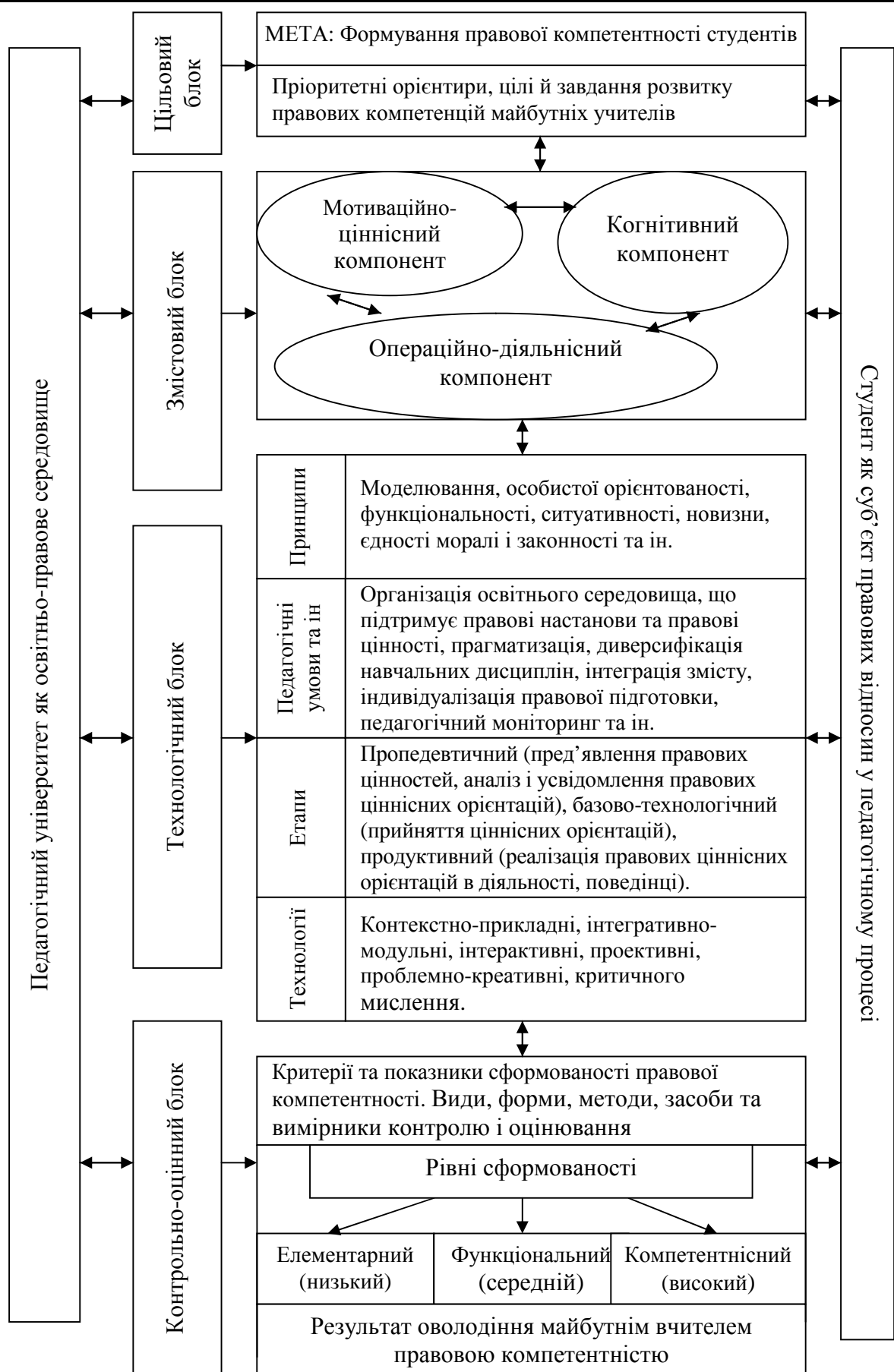

Рис. Структурно-функціональна модель формування правової компетентності майбутніх учителів

1. Цільовий блок. На основі соціального замовлення суспільства і досягнень педагогічної науки визначаються стратегічні *цілі й завдання* навчально-виховного процесу, спрямованого на формування у майбутнього вчителя правових компетенцій у сфері правових знань, умінь та навичок, ціннісно-правових орієнтацій, досвіду правової діяльності й правомірної поведінки, які й складають основу його правової компетентності.

Одним із головних завдань правової підготовки майбутнього вчителя є формування компетентнісного фахівця, який має не тільки високий ступінь володіння правом у конкретній професійно-педагогічній діяльності, але й для якого характерним є оцінно-емоційне ставлення до практичної діяльності, який схильний до дій на благо учня й суспільства, має силу волі й бажання реалізувати їх з певною соціальною метою. Такою метою визначається комплекс завдань, спрямованих на формування правових компетенцій студентів у процесі вивчення спеціальних (правових), гуманітарних і фахових дисциплін.

Завдання, пов'язані з формуванням правової компетентності майбутніх учителів, ми класифікуємо (за ознакою професійно важливих якостей) на три групи: *професійно-світоглядні* (інтереси, потреби, погляди, цілі, ідеали в сфері професійно-правової діяльності, активність у професійно-правовій підготовці); *поведінкові* (відповідальність, дотримання правових, соціальних, морально-етичних норм, ініціативність, вимогливість до себе й інших у плані дотримання законодавства); *особистісно-значущі* (гуманістична спрямованість особистості, правова свідомість, правова зрілість, правова активність, здатність здійснення системного правового аналізу подій і ситуацій, володіння процедурою прийняття управлінських рішень, володіння навичками правового моделювання і прогнозування, здатність до адекватної самооцінки, культура самоосвітньої діяльності).

2. Змістовий блок. У змісті правової компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів нами виділено три взаємопов'язані компоненти: *мотиваційно-ціннісний* – усвідомлення значущості й цінності педагогічної діяльності в сучасному суспільстві з позиції норм законодавства про освіту, сприйняття на індивідуальному рівні необхідності розуміння місця й ролі правових аспектів підготовки вчителя, моральних орієнтирів, що стверджують гуманістичні цінності, інтерес до правової діяльності, яка здійснюється в межах професії; *когнітивний* – засвоєння основних напрямів професійної діяльності у відповідності з нормами права, правового апарату та знань нормативного й процесуального характеру, необхідних для правової діяльності вчителя, уміння реалізувати себе в професійній діяльності, володіння системою педагогічних правових технологій, сформованість аналітико-прогностичного стилю мислення; *операційно-діяльнісний* – ефективне

володіння способами правової діяльності, розумовими операціями і прийомами, готовність до активної дії, уміння прогнозувати результати педагогічного впливу, навички правової поведінки відповідно до суспільних традицій, норм моралі.

3. Технологічний блок авторської моделі формування правової компетентності майбутніх учителів сконструйовано з урахуванням цілей, змісту і структури педагогічного процесу та є основою, на якій будується навчально-виховний процес, що забезпечує фундаментальність й правову спрямованість підготовки вчителя. Основними *підходами* до правової підготовки майбутнього вчителя є особистісний, діяльнісний, контекстний, компетентнісний.

Технологічний блок охоплює такі компоненти: *принципи* організації навчального процесу (об'єм правових знань та представлення моделі ситуацій професійної і побутової життєдіяльності, які відбивають правові проблеми); *етапи* формування правової компетентності майбутнього вчителя (пропедевтичний, базово-технологічний та продуктивний), які спрямовано на активний вплив процесу розвитку суб'єктивного відношення студента до правової діяльності; *педагогічні умови*, що забезпечують ефективність формування правової компетентності; відповідні *методи, форми і педагогічні технології*, які включають організаційну діяльність і методичне забезпечення якості поетапної правової підготовки майбутнього вчителя в навчальній та позанавчальній роботі.

4. Контрольно-оцінний блок запропонованої моделі поєднує в собі *критерії та показники*, які дозволяють визначити рівень її сформованості, а також сконструйований на їхній основі *діагностичний інструментарій*.

Розглядаючи структуру правової компетентності, ми оцінюємо ступінь її сформованості за такими критеріями: відношення студента до прав і свобод людини як до загальнолюдської цінності (мотиваційно-ціннісний компонент); застосування правових знань й аргументоване висунування думок на основі норм права і законодавства (когнітивний компонент); готовність і здатність до застосування прикладних правових технологій, уміння вирішувати професійні завдання у відповідності з усталеними нормами права і правилами поведінки (операційно-діяльнісний компонент). Ці критерії розглядаються як ознаки сформованості правової компетентності студентів.

За результатами теоретичного аналізу проблеми, а також за допомогою комплексу діагностичних методик, апробованих у дослідженні, було визначено рівні сформованості правової компетентності: *елементарний* (характеризується уміннями здійснювати нескладну правову діяльність, успішністю адаптації і вирішення простих педагогічних завдань у відповідності з правовими нормами і правилами поведінки), *функціональний* (характеризується умінням застосовувати педагогічні

правові технології в професійній діяльності, бачити перспективи їх вдосконалення в межах правового поля), компетентнісний (характеризується високим рівнем особистої відповідальності у вирішенні складних професійно-правових завдань, оптимальною реалізацією правових компетенцій у педагогічній діяльності, уміння прогнозувати соціально-педагогічні перспективи розвитку особистості учня тощо).

У ході дослідження було визначено методи діагностики різних параметрів правової компетентності студентів за розробленими нами показниками відповідних критеріїв: тестування, анкетування, контрольні завдання, аналіз результатів письмової і усної, навчальної й поза навчальної діяльності (за відповідністю загальної суми балів, одержаних студентом, до оцінки за національною шкалою та шкалою ECTS).

Вищезазначене дає змогу дійти висновку:

На основі системного, аксіологічного, діяльнісного та компетентнісного підходів з урахуванням концепції моделювання особистісно орієнтованих освітніх середовищ, створено структурно-функціональну модель формування правової компетентності майбутнього вчителя. Модель уявляє собою цілісну, динамічну педагогічну систему та складається із чотирьох блоків: цільового (стратегічні орієнтири, цілі й завдання, спрямовані на розвиток правових компетенцій студентів); змістового (структурні компоненти правової компетентності); технологічного (принципи, педагогічні умови, відповідні етапи, методи, форми і технології формування правової компетентності); контрольно-оцінного (діагностика правової компетентності і внесення коректив у отриманий результат).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у пошуку напрямів модульно-компетентнісної технології реалізації розробленої моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іваній О. М. Сутнісна характеристика правової компетентності вчителя / О. М. Іваній // Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (20 квітня 2011 р.) ; за заг. ред. В. О. Огнев'юка. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 71–74.
2. Грубіч Д. Ю. Інноваційні засади загальноправової підготовки майбутнього вчителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Д. Ю. Грубіч. – Харків, 2008. – 20 с.
3. Коротун А. В. Формирование правовой компетенции у будущих социальных педагогов в процессе профессиональной подготовки : автореф. дисс. на соискание уч. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А. В. Коротун. – Екатеринбург, 2010. – 20 с.

4. Гура О. І. Педагогіка вищої школи : вступ до спеціальності / О. І. Гура. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М. М. Фіцула. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 543 с.
6. Артамонова Е. И. Компетентностный подход в формировании личности педагога-профессионала / Е. И. Артамонова // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 10. – С. 4–9.
7. Енциклопедія освіти ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 942 с.
8. Правознавство : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / [А. І. Берлач, С. С. Бичкова, Д. О. Карпенко та ін.]. – [2-ге вид., допов.]. – К. : Правова єдність, 2009. – 792 с.